

УДК 330.341.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-296-4-16

БЕРЕЗІВСЬКИЙ Я. П.

ORCID ID: 0000-0001-9480-3688

e-mail: berezivskiys@gmail.com

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

ЕКОНОМІЧНІ ТЕОРІЇ КОНКУРЕНЦІЇ, ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ УМОВИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Виявлено значну кількість наукових економічних теорій, у яких обґрунтовуються сутнісні характеристики технологічної конкурентоспроможності національної економіки. Відмінність кожної із теорій обумовлена еволюцією розвитку економіки, умовами та чинниками формування, а також напрямками і засобами (інструментами) забезпечення технологічної конкурентоспроможності національної економіки. Виділено умови та чинники формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки згідно з економічними теоріями конкуренції – блакитного океану, глобального випередження конкурентів, конкурентних переваг, циклічного розвитку економіки, неолібералізму, структуризації.

Ключові слова: технологічна конкурентоспроможність, національна економіка, конкуренція, економічні теорії, умови, чинники.

YAROSLAV BEREZIVSKYI

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv

LOGISTICS TO STRENGTHEN THE COMPETITIVE POSITION OF COMMERCIAL ENTERPRISES

A significant number of scientific economic theories have been identified, which substantiate the essential characteristics of the technological competitiveness of the national economy. The difference between each of the theories is due to the evolution of economic development, conditions and factors of formation, as well as directions and means (tools) to ensure the technological competitiveness of the national economy. The conditions and factors of formation of technological competitiveness of the national economy according to economic theories of competition – blue ocean, global advance of competitors, competitive advantages, cyclical development of economy, neoliberalism, structuring are allocated. In each of the theories of competition as their historical evolution, the technological competitiveness of the economy was considered in the context of access and ability to effectively use technological resources, the formation of the market of innovation and technology, implementation of state policy to stimulate innovation. Taking into account theories of competition allows to clarify the important characteristics of technological competitiveness of the national economy, which relate to determining the influence of society, state, market environment, globalization and informatization on the creation and implementation of technologies in economic processes, economic competitiveness. Analysis of the evolution of scientific views shows the high intensity of changes in the field of competition and provides a wide range of conditions and factors for the formation of technological competitiveness, the development of economic agents. Accordingly, the lack of opportunities for technological and innovative development of national producers should be regarded as the main threat to the competitiveness of the economy. These are market, infrastructural, technological, innovative, intellectual, resource and other trends, in the context of which it becomes possible to effectively use competitive opportunities.

Keywords: technological competitiveness, national economy, competition, economic theories, conditions, factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Технологічна конкурентоспроможність економіки є досить динамічною характеристикою і задля глибокого визначення усіх обставин, за яких можливо досягнути необхідного її рівня, варто враховувати широкий комплекс умов та чинників. Так, світовий досвід розвинених держав підтверджує можливу швидку втрату актуальності певних технологій, їх заміненість, різну економічну вигоду та суспільну цінність. Часто технологічні продукти стають основною конкурентною перевагою розвитку економіки, але для підтримання необхідного темпу розвитку важливо проводити їх удосконалення чи повне оновлення і це потребує як значних капіталовкладень, так і з'ясування умов і чинників, які визначають ефективність виробництва, інновацій, збуту продукції. Все це засвідчує високу мінливість та непередбачуваність середовища формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки і вимагає вивчення низки умов і чинників, які, з однієї сторони, вже тривалий час діють та чинять вплив, а, з іншої, – можуть сформуватися за окремих обставин, мати як позитивні, так і негативні наслідки та бути непередбачуваними в міру швидких глобалізаційних тенденцій.

Аналіз досліджень та публікацій

В економічній науці сформувався низка теорій, що визначають особливості формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки. Теоретичні положення стосуються низки аспектів забезпечення розвитку економіки та забезпечення її технологічної конкурентоспроможності – ринкового середовища, інвестиційного забезпечення, інноваційної діяльності, інтелектуально-кадрового забезпечення та ін. Значний внесок у розвиток економічної теорії конкуренції та визначення умов і чинників формування технологічної

конкурентоспроможності національної економіки здійснили такі вчені, як Дж. Бейн, Ч. Кім, М. Кондратьєв, С. Кузнець, Е. Мейсон, Л. Мізер, Р. Моборн, В. Ойкен, М. Портер, К. Прахалад, Ф. Хаєк, Г. Хамел, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер. Втім, в міру посилення глобалізації істото змінюються умови та чинники формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки і це визначає необхідність проведення періодичного дослідження таких аспектів.

Формулювання цілей статті

Метою статті є наукове обґрунтування концептуальних положень матеріально-технічного забезпечення зміцнення конкурентних позицій торговельних підприємств враховуючи різні напрями формування та реалізації загального конкурентного ресурсного потенціалу.

Виклад основного матеріалу

В сучасних економічних теоріях технологічна конкурентоспроможність економіки в основному розглядається як результат (наслідок) забезпечення її необхідною продукцією, що виробляються завдяки здійсненню науково-дослідної, проєктно-конструкторської, інженерно-випробувальної, навчально-освітньої та іншої прикладної роботи. Так, в *теорії глобального випередження конкурентів* (Г. Хамел, К. Прахалад) технологічна конкурентоспроможність економіки пов'язується зі здатністю національних виробників задовольняти глобальні ресурсні потреби, створювати нові товари та формувати прогресивні галузі економіки [1, с. 11–112]. Відповідно, технологічна конкурентоспроможність економіки обумовлена якістю сформованості глобального ринку технологій та інновацій, де можливо реалізувати нові розробки та одночасно вирішувати прикладні завдання державного регулювання в цій сфері [2, с. 252–269]. Для розвитку будь-якого ринку необхідно враховувати значну кількість чинників, вплив яких досить складно прогнозувати. Водночас, ринки технологій та інновацій більше пов'язані із природно-сировинним потенціалом держави та функціонуванням об'єктів промисловості, що готові виводити на них інноваційні товари.

Ринкові характеристики технологічної конкурентоспроможності економіки обґрунтовуються й в *теорії конкурентних переваг* М. Портера [3, с. 109–170]. Так, технологічні процеси визначають появу інноваційних товарів на ринку і, таким чином, змінюють кон'юнктуру споживання та принципи конкуренції. При цьому, отримати такі результати можливо за умови існування в державі якісного інституційного середовища, сформованості ринкової інфраструктури, налагодженості міжгалузевих зв'язків та розвитку усіх стадій суспільного відтворення.

Відомо, що технологічна конкурентоспроможність базується на перевагах, які формуються завдяки пропозиції інноваційних товарів, при цьому, у їх виробництві та реалізації задіяні прогресивні технології [4, с. 825–836]. Таким чином, створюється середовище, у якому майже відсутні конкурентні відносини, адже новаторське мислення через свою унікальність створює товари без якоїсь подібності. Такі ідеї було закладено у *теорію блакитного океану* (Р. Моборн, Ч. Кім) [5, с. 15–106], основні характеристики якої стосуються виділення способів послаблення конкуренції та формування нових галузей і сегментів ринку, на яких конкуренції практично не існуватиме, що у цілому не можливо без новаторства. За таких тверджень суттєво обмежується вплив чинників на технологічну конкурентоспроможність економіки, який в основному має ресурсний (технічний, сировинний та людський) характер.

Втім жодна із сучасних теорій конкуренції не відкидає роль державного регулювання технологічної конкурентоспроможності, яке в основному розглядається із сторони стимулювання технологічного розвитку, забезпечення добросовісних відносин на ринку інновацій та відповідного інституціонального захисту інтересів виробників високотехнологічної продукції.

Пряме регулювання ринкових відносин може призвести до негативних наслідків, що у підсумку посилює рівень монополізації та олігархізації економіки, створює перешкоди для залучення зовнішнього інвестування, сповільнює темпи соціалізації. Відповідно, зростають масштаби технологічних змін, знижується ефективність інноваційної діяльності, погіршується споживча привабливість високотехнологічної продукції (товарів, робіт, послуг) [6, с. 56–63]. В *теорії циклічного розвитку економіки* (Й. Шумпетер, С. Кузнець, М. Кондратьєв) доводиться важливість налагодження саморегуляторних механізмів, реалізація яких відбувається на основі впровадження прогресивних технологій та інновацій [7, с. 23–24]. Однозначно, що економічні коливання є постійним процесом, але забезпечення їх припустимої міри відхилення та економічної рівноваги потребує застосовувати нового інструментарію. Тут головною умовою набуття технологічних переваг є соціально-економічна стабільність, що дозволяє поступово нагромаджувати необхідні ресурси (людські, інвестиційні, сировинні та інші) для освоєння виробництва принципово нових конкурентоспроможних видів продукції.

В економічній теорії сформувалась значна кількість концепцій, у яких розглядаються аспекти формування конкуренції та розвитку технологічних відносин у національній економіці. Йдеться про:

- теорію меркантилізму (Т. Мен, А. Монкрентьєн, Ж. Колберт), де конкурентоспроможність економіки пов'язується із ступенем державного регулювання господарських відносин;
- фізіократичну теорію (Ф. Кене, А. Тюрго, В. Мірабо), у якій процеси конкуренції розглядаються як результат ринкових відносин, де держава не здійснює прямого регуляторного впливу на їх розвиток;

- класичну теорію політичної економії (А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Міль, Ж. Сей, Н. Сеніор), де розширено ринкові передумови конкуренції та виділено залежність економіки від сформованості конкурентних ринкових переваг (ціни, попиту, пропозиції);
- еволюційно-історичну теорію (Л. Бретано, К. Брехер, В. Зомбарт, В. Вебер), у якій виділяється роль держави як регулятора ринку, на якому забезпечується дотримання принципів конкуренції та захист національних виробників;
- теорію марксизму (К. Маркс, Ф. Енгельс), де обґрунтовується важливість соціально-економічної складової у розвитку конкурентних відносин та взаємозалежність інших складових від її сформованості;
- теорію неокласицизму (К. Менгер, А. Маршал, Дж. Кларк, В. Парето), у якій суттєво розширено перелік необхідних переваг для економіки (її економічних агентів) щодо забезпечення достатньої конкурентоспроможності, зокрема акцентується увага на діловій активності населення, його купівельній спроможності, продуктивності праці;
- інституціональну теорію (Т. Веблен, У. Мітчел), що доводить важливість формування базового переліку інституційних елементів конкурентоспроможності, зв'язок між якими утворює механізм конкуренції;
- теорію кейнсіанства (Дж. Кейнс), у якій обґрунтовується вплив тенденцій споживання на стан економіки та її конкурентоспроможності, та пропонуються способи його активного зростання (зокрема, через грошово-кредитну та фіскальну політику, політику зайнятості);
- монетаристську теорію (М. Фрідман, А. Шварц, Дж. Стіглер), представники якої пов'язують конкурентоспроможність економіки з обсягами грошового обороту, де відбувається обмін матеріальними цінностями без державного втручання, але з частковим контролем стосовно дотримання якості грошових відносин та цінової стабільності.

Все це підтверджує, що технологічна конкурентоспроможність є новим явищем у системі ринкових відносин. Точно відомо, що у світлі глобалізації технологічний потенціал визначатиме темпи розвитку економіки та ступень її конкурентоспроможності.

Серед економічних теорій конкуренції прихильники *неолібералізму* першими розпочали активно обґрунтовувати важливість технологічної складової у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки (Л. Мізер, Ф. Хаек, В. Ойкен) [8, с. 174–180]. Зокрема, обґрунтовується залежність результатів конкуренції від якості пропозиції товарів, яка відрізняється своєю новизною. А це вимагає постійної технологічної модернізації виробничих процесів. В той час інноваційна діяльність була суттєво обмежена в міру слабкості її інфраструктури, ускладнення доступу до ресурсів, недостатньо виваженої державної політики підтримки інновацій. Також повільна технологізація економіки була пов'язана зі значною кількістю чинників, які обумовлені відсутністю належних логістичних елементів та торговельних зв'язків, повільним обміном науково-дослідними результатами [9, с. 17–23].

В міру еволюції теорії конкуренції все більше значення надавалось технологічним процесам, з якими пов'язувались процеси підвищення ефективності виробництва. Таким чином відбулась поява *теорії структуралізму* (Дж. Бейн, Е. Мейсон, Е. Чемберлін), в якій система забезпечення конкурентоспроможності економіки розділяється на окремі типи (досконалий, монополістичний, олігополістичний), залежно від обсягів виробництва та реалізації інноваційної продукції [10; 11, с. 38–43]. Відомо, що структурізація ринку може спричинити певні перешкоди для розвитку конкуренції, а неповний доступ до технологій лише посилює такі тенденції. Тут важливою умовою технологізації є створення середовища із вільним доступом та можливістю до розвитку інноваційної діяльності [12, с. 14–19; 13, с. 19–25]. Йдеться про якісне державне регулювання, розвиток ринкової інфраструктури та народної кооперації у сфері інноваційної діяльності. При цьому, до чинників, що визначають успіх за таких умов, відносяться інвестиційні ресурси, інтеграційні об'єднання, міжгалузеве співробітництво.

В кожній із теорій конкуренції в міру їх історичної еволюції технологічна конкурентоспроможність економіки розглядалась в контексті доступу та здатності ефективно використовувати технологічні ресурси, сформованості ринку інновацій та технологій, реалізації державної політики стимулювання інноваційної діяльності. Зокрема, в теоріях, де було започатковано ідеї технологічної конкуренції (теорії неолібералізму, структурізації, циклічного розвитку економіки), більше виділялося значення якості технологій, завдяки яким можливо було оволодіти кращими способами виробництва продукції та отримати більше вигід від її реалізації. Водночас, існувало пряме державне регулювання конкурентних відносин, в міру якого масштаби виробництва та споживання технологічної продукції залежали більше від військових, сировинно-видобувних, аграрно-сировинних потреб держави, а ніж від ринкових чи глобалізаційних тенденцій. Часові зміни призвели до суттєвого коригування економічних цінностей державного регулювання економіки, де головну роль розпочали відігравати технологічні процеси, що доводиться у сучасних теоріях конкуренції (глобального випередження конкурентів, конкурентних переваг, блакитного океану).

На рис. 1, з врахуванням положень економічних теорій конкуренції наведено характеристику умов та чинників формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки. Врахування теорій конкуренції дозволяє уточнити важливі характеристики технологічної конкурентоспроможності національної економіки, які стосуються визначення впливу суспільства, держави, ринкового середовища, глобалізації та інформатизації на створення і впровадження технологій у господарські процеси, забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Рис. 1. Економічні теорії конкуренції, які визначають умови та чинники формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Аналіз еволюції наукових поглядів засвідчує високу інтенсивність змін у сфері конкуренції та передбачає широкий перелік умов і чинників формування технологічної конкурентоспроможності, розвитку економічних агентів. Відповідно, відсутність можливостей для технологічного та інноваційного розвитку національних товаровиробників варто розцінювати як головну загрозу конкурентоспроможності економіки. Йдеться про ринкові, інфраструктурні, технологічні, інноваційні, інтелектуальні, ресурсні та інші тенденції, у контексті яких стає можливо ефективно використовувати конкурентні можливості.

Перспективними напрямками дослідження варто розглядати визначення базових умов та чинників, що визначаються сучасний стан технологічної конкурентоспроможності національної економіки.

Література

1. Харчук Т. В. Становлення теоретичних уявлень про конкуренцію у ретроспективі економічної думки. Таврійський науковий вісник. 2017. № 97. С. 107–113.
2. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації: монографія. Львів: Вид-во ННБК «АТБ», 2018. 527 с.
3. Портер М. Международная конкуренция: учеб. Москва: Международные отношения, 1993. 896 с.

4. Berezivskiy Y., Zbarsky V., Zbarska A. Integral evaluation as the basis of analytical support for managing the competitiveness of socially-oriented retailers. *Accounting*. 2021. № 7(4). P. 825–836.
5. Моборн Р., Кім Ч. Стратегія блакитного океану : підруч. Київ : КСД, 2016. 384 с.
6. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Штець Т. Ф. Обґрунтування стратегічних напрямів, цілей та заходів державної політики реалізації потенціалу ІТ-сектору економіки України. Підприємництво і торгівля. 2018. Вип. 23. С. 56–63.
7. Міщенко В. І., Неклюдова Т. М. Теоретичні засади циклічності економічного розвитку та необхідність проциклічного регулювання економіки. *Економічні студії*. 2018. № 3(18). С. 22–27.
8. Куц Г. М. Неолібералізм: основні ідеї та інтерпретації. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2010. № 912: сер. «Питання політології». Вип. 17. С. 174–183.
9. Куницька-Іляш М. В., Березівський Я. П. Концептуально-методичні підходи до ідентифікації типологічних та логічно-структурних характеристик пріоритетних галузей економіки. *Бізнес Інформ*. 2021. № 4. С. 17–23.
10. Борисюк І. Структуралізм і деконструкція: до проблеми методологічних стратегій. Синопис: текст, контекст, медіа. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2013_1_3
11. Ткач О. В., Михайлів Г. В. Особливості поглядів представників структуралізму до сучасного стану лібералізації стану капіталу. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2013. Вип. 1. С. 38–43.
12. Shtets T., Lupak R. L., Vasylytsiv T. General aspects of state policy to ensure the digital transformation of the national economy. *International independent scientific journal*. 2020. № 20. Vol. 2. P. 14–19.
13. Васильчак С. В., Куницька-Іляш М. В., Дубина М. Р. Використання криптовалют в сучасних економічних системах України: перспективи та ризики. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій. Серія «Економічні науки»*. 2017. Том 19. Вип. 76. С. 19–25.

References

1. Kharchuk T. V. (2017). Formation of theoretical ideas about competition in retrospect of economic thought. *Taurian Scientific Bulletin*. № 97. P. 107-113.
2. Lupak R. L. (2018). State policy of import substitution in the system of economic security of Ukraine: priorities and implementation tools. Lviv: NNVK «АТВ» Publishing House. 527 p.
3. Porter M. (1993). *International competition*. Moscow: International Relations. 896 p.
4. Berezivskiy Y., Zbarsky V., Zbarska A. (2021). Integral evaluation as the basis of analytical support for managing the competitiveness of socially-oriented retailers. *Accounting*. № 7(4). P. 825-836.
5. Moborn R., Kim C. (2016). *Strategy of the blue ocean*. Kyiv : KSD. 384 p.
6. Vasylytsiv T. G., Lupak R. L., Shtets T. F. (2018). Substantiation of strategic directions, goals and measures of state policy of realization of potential of IT sector of economy of Ukraine. *Entrepreneurship and trade*. Vol. 23. P. 56-63.
7. Mishchenko V. I., Neklyudova T. M. (2018). Theoretical principles of cyclical economic development and the need for pro-cyclical regulation of the economy. *Economic studies*. № 3 (18). P. 22-27.
8. Kuts G. M. (2010). Neoliberalism: basic ideas and interpretations. *Bulletin of Kharkiv National University*. V. N. Karazina. 2010. № 912: ser. «Questions of political science». Vol. 17. P. 174-183.
9. Kunytska-Iliash M. V., Berezivskiy Y. P. (2021). Conceptual and methodological approaches to the identification of typological and logical-structural characteristics of priority sectors of the economy. *Business Inform*. № 4. P. 17-23.
10. Borisyuk I. (2013). Structuralism and deconstruction: to the problem of methodological strategies. Synopsis: text, context, media. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2013_1_3.
11. Tkach O. V., Mikhailov G. V. (2013). Peculiarities of views of representatives of structuralism to the current state of liberalization of capital. *Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute*. Vol. 1. P. 38-43.
12. Shtets T., Lupak R., Vasylytsiv T. (2020). General aspects of state policy to ensure the digital transformation of the national economy. *International independent scientific journal*. № 20. Vol. 2. P. 14-19.
13. Vasylychak S. V., Kunytska-Iliash M. V., Dubyna M. R. The use of cryptocurrencies in modern economic systems of Ukraine: prospects and risks. *Scientific Bulletin of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology. Economic Sciences Series*. 2017. Vol. 19(76). P. 19-25.

Надійшла / Paper received : 12.04.2021

Надрукована/Printed : 01.07.2021